

Heilverzögerung en wijst daarbij op de voorwaarden die God aan het heil heeft gesteld, zoals het gedenken van de Sabbath (56:1). Qua ontstaansgeschiedenis van het boek(deel), volgens het *Fortschreibungsmodell*, is het benoemen van een boodschap iets gecompliceerder; op basis van dit model wijst Zappf op een verschuiving in Trito-Jesaja's afbakening van Gods volk ten opzichte van de volken, zijn spreken over de volkeren en zijn theologie van Gods aanwezigheid, annex de tempel. Jesaja 60–62 vormt de kern van Trito-Jesaja en definieert Gods volk volgens de bloedband. De volken staan als verbaasde getuigen rond Jeruzalem en aanschouwen haar heil, gegeven door God die te Sion woont. In een tweede (en derde) redactie bestaat Gods volk op basis van 'lichamelijke integriteit' (afkeer van de zonde). De 'volken' worden vernietigd. God woont in de hemel. De 'eindredactie' van dit deel van Jesaja legt de nadruk, meer dan op 'het kwade nalaten', op het doen van wat de HEER bevalt; oordeel treft dan afvalligen en mensen uit de volken, tenzij zij de HEER vereren. Gods tegenwoordigheid wordt nu existentieel gezien als zijn heilvolle toewending. Qua opvatting over Trito-Jesaja (inclusief de exegese op versniveau) bewandelt Zapff min of meer een middenweg in met name de Duitse literatuur, en ook in vergelijking met niet-conservatieve publicaties over Jesaja. Op zich is een 'main stream' standpunt prettig en vooral nuttig in een reeks die beoogt een serie beknopte, toegankelijke commentaren te bieden.

Izaak de Hulster

Bruce K. Waltke, *A Commentary on Micah*, Grand Rapids, Eerdmans, 2007; xviii + 490 pp., \$ 32/£ 18,99, ISBN 9780802849335.

De schrijver van dit omvangrijke commentaar op het boek Micha zal bij de lezer vooral bekend zijn vanwege zijn samen met M.P. O'Connor geschreven, veel geprezen boek *Introduction to Biblical Hebrew Syntax* uit 1989. Waltke verwijst er in zijn commentaar op Micha ook voortdurend naar. Men zou het commentaar kunnen zien als een praktijkvoorbeeld van hoe het werkt als de Hebreeuwse tekst consequent benaderd wordt volgens deze grammaticale analyse. In zoverre is het commentaar een welkome aanvulling op het vele wat er al over Micha is geschreven. Het is de vrucht van een langdurige bestudering van het boek. Waltke publiceerde al in 1985 een kort commentaar op Micha in de *Expositor's Bible Commentary*. Bij die gelegenheid had hij al heel veel materiaal moeten schrappen. Sindsdien was er alleen maar materiaal bijgekomen en zelfs zoveel dat alles wat hij er inmiddels over te zeggen had in het format van geen enkele commentaarserie meer paste. Om die reden is zijn commentaar nu als zelfstandige uitgave verschenen. Het zou overigens het commentaar wel goed hebben gedaan als de auteur enigszins was ingeperkt door een kritisch meelezende redactie. Zijn uitweidingen gaan nu wel heel ver en zijn soms prekerig. Waltke presenteert zich als een Bijbelgetrouw uitlegger, waarmee hij bedoelt dat hij weinig moet hebben van een historisch-kritische benadering die de authenticiteit van de woorden van een historische profeet Micha betwijfelt. Daarbij schetst hij echter een beeld van de 'liberale' benadering die aan zijn collega's weinig recht doet. Hij doet voorkomen alsof men er bewust op uit is om het gezag van de heilige teksten te ondergraven. Dat doet zijn eigen pogingen om de historiciteit en de coherentie van de

tekst als één samenhangend geheel aan te tonen geen goed. Zo komt het niet tot een echt gesprek met hen die legitieme vragen stellen wat betreft de eenheid van de tekst en zijn historische achtergrond. In dit kader moet ook opgemerkt worden dat Waltke's opmerking 'I have not brought my research up to date as much as I would have liked' (xiii) een understatement genoemd mag worden. Verwijzingen naar en bespreking van secundaire literatuur van de laatste vijf jaar ontbreken. Om enkele voorbeelden te noemen vanuit het Nederlandse perspectief: men mist node Waltke's reactie op de geheel andere benadering van de tekst door Jan Wagenaar in zijn dissertatie uit 1995, verschenen in het Engels in 2001 (*Judgement and Salvation: The Composition and Redaction of Micah 2-5*). Waltke zou in zijn pogingen om de coherentie van de Masoretische tekst aan te tonen ook veel gehad hebben aan de artikelen over de structuur en de pericopenindeling van Micha door Johannes de Moor in een aantal artikelen in het tijdschrift *Pericope* (in de delen 1, 3 en 5, gepubliceerd in respectievelijk 2000, 2002 en 2005). De analyse van de structuur krijgt relatief weinig aandacht. Het blijft bij stellige beweringen over de zinvolle samenhang van het geheel zonder dat dit met voor iedereen inzichtelijke en acceptabele argumenten wordt onderbouwd. Het is verder te betreuren dat Waltke nergens ingaat op de discussie die de laatste tien jaar gevoerd is over de onderlinge relatie tussen de boeken van de 12 Kleine Profeten. Hij zal ongetwijfeld moeite hebben met de theorieën over een mogelijke redactie van het boek Micha in dit kader, maar hij zou ook zijn voordeel gedaan kunnen hebben met de nieuwe inzichten over de manier waarop de profetieën op elkaar lijken te reageren. Overigens is het boek fraai uitgegeven en bevat het registers op auteurs, onderwerpen en teksten. Opmerkelijk is dat de Godsnaam JHWH consequent is weergegeven met 'I AM'. De reden daarvoor wordt niet gegeven. Het zal wel eerbiedig bedoeld zijn.

Klaas Spronk

NIEUWE TESTAMENT

Tommy Wasserman, *The Epistle of Jude. Its Text and Transmission*, Stockholm, Almqvist & Wiksell International, 2006; 359 pp., € 45,30, ISBN 9789122021599.

Deze monografie kwam tot stand als proefschrift aan de universiteit van Lund. Wasserman werkt thans als nieuwtestamenticus aan Örebro Theological Seminary (Zweden). Het werk is gewijd aan de overlevering van de tekst van de Brief van Judas. Na een korte presentatie en evaluatie van eerdere tekstkritische arbeid over Judas, motiveert Wasserman zijn eigen aanpak. Zelfs de monumentale *Editio Critica Maior* (ECM) van de katholieke brieven (2006) is niet gebaseerd op de collatie van alle beschikbare handschriften. Wasserman is wel volledig, en boekt resultaat. Zo wijst hij talloze tekstvarianten aan die door ECM niet zijn gesignaleerd. Hij komt bovendien na nauwgezette afweging van de tekstgetuigen vijf maal in deze korte brief tot een andere reconstructie van de 'aanvankelijke' tekst dan in ECM is afgedrukt. Met 'aanvankelijke tekst' (*initial text*) bedoelt Wasserman het hypothetische archetypen waarop alle tekstgetuigen zijn terug te voeren. De precieze relatie met de 'oorspronkelijke tekst' is niet te bepalen (122). De hoofdstukken twee en drie situeren en